

EN MORALISERENDE NAYSAYER

ANMELDELSE AV
ARNE JOHAN VETLESENS
FRIHETENS FORVANDLING. ESSAYS OG ARTIKLER 2002-2008
(UNIVERSITETSFORLAGET 2009)

Av Magnus Løvd

I sitt magnum opus *The Human Condition* fra 1958 hevder Hannah Arendt at den vestlige filosofiske tradisjon gjorde seg politisk irrelevant nærmest før blekket hadde rukket å størkne på presokratikerenes papyrer for over to tusen år siden. Det mest populære av alle populærfilosofiske referansepunkt, Platons hulelignelse, bærer i Arendts øyne bud om en filosofisk tradisjon som, ved å nedvurdere og tidvis fullstendig neglisjere verdens kontingente og stadig foranderlige *fremtredelser* til fordel for presumtvt universelle *prinsipper*, skulle vise seg ute av stand til å si noe betydningsfullt om politikkenes domene, nemlig handlingsverdenen (*praxis*). Mot denne bakgrunnen står Arne Johan Vetlesens artikkelsamling *Frihetens forvandling* frem som en intellektuell forsøk på å krype ned og inn i den skyggelagte hulen filosofien klatret ut av for over to tusen år siden. Og hva sier han der nede? Stopp en halv!

På overflaten fremstår *Frihetens forvandling* som et konglomerat av svært varierte og mer eller mindre relaterte artikler og essays publisert i fortrinnsvis norske aviser, tidsskrifter og antologier i perioden 2002–2008. De forholdsvis korte avisartiklene, som Klassekampens og Morgenbladets trofaste lesere allerede vil være kjent med, berører et vidt spekter av kjente temaer: Her står å lese om alt fra barneoppdragelse, SVs skolepolitikk, reklameguruen Ingebrigt Steen Jensens *Ona fyr*, den tidligere skiløperen Gudmund Skjeldals *Fallende Snø*, den incestuøse østerrikeren Joseph Fritzl's ugjerninger, til tidligere utenriksminister Torvald Stoltenbergs meglerrolle under folkemordet på Balkan. I tillegg kommer en rekke lengere og mer filosofisk interessante essays om vennskap, nietscheansk ressentiment og Jürgen Habermas' syn på natur og religion – bare for å ha nevnt noe.

Vetlesens stil er like variert som temaene han befatter seg meg. I det ene øyeblikket hamrer han løs med en

dyp og rammende sarkasme, som når han i polemikken mot Steen Jensen raljerer: «Slipp denne mannen frem, det er en proffspiller vi har fått ut på banen» (Vetlesen 2009:141). I neste øyeblikk er imidlertid tonen en ganske annen. I essayet «Menneskeverd i lys av dets misaktelse» er sarkasmen erstattet av en pedagogisk og spørrende stil på grensen til det naive:

Finnes menneskeverd slik for eksempel trær og stein finnes – som noe vi treffer på i den ytre verden og som besitter bestemte egenskaper, egenskaper som gjør dem til det de er (trær stein) enten vi – menneskelige subjekter – spør oss hva de er eller ei? (Vetlesen 2009:248).

Vetlesens umiskjennelig kronglete syntaks; hans fascinasjon for neologismer (som «opsjonsamfunnet» og «valgtvang»), engelske låneord (som «kid empowerment» og «instant gratification») samt en utstrakt bruk av innskutte leddsetninger, gjør partier i enkelte av de lengere essayene unødvendig tungt tilgjengelig. At tilnærmingen i tillegg er tverrfaglig og trekker veksler på både sosiolog og psykoanalyse i tillegg til – naturligvis – et bredt spekter av ulike filosofer, gjør det heller ikke enklere for lesere som ikke er familiære med Vetlesens uttrykk. Som et selverklært barn av Frankfurterskolen og sin tidligere mentor Jürgen Habermas, legger Vetlesen dessuten et forholdsvis høyt ambisjonsnivå for dagen. Ulikt det store flertall av *puzzle-solvers* som amerikanske og europeiske universiteter flommer over av, gir Vetlesen uttrykk et håp om å si noe om de siste tiårenes samfunnsmessige utvikling *som sådan*. Som han selv sier det i samlingens introduksjonskapittel:

I den grad en essay- og artikkelsamling kan ha et program, er det dette: å analysere hva som har skjedd med friheten i nyere tid, for derigjennom å peke på hvilke andre verdier og krefter



som blir stryket når frihet utropes til vårt samfunns ypperste verdi, og hvilke som blir svekket, glemt eller nedvurdert (Vetlesen, 2009:8).

Til tross for at artiklene og essayene er kategorisert i fire ulike seksjoner (del I–IV), er det ingen åpenbar logikk i hvordan de er satt sammen, ei heller i hvilke temaer Vetlesen velger å skrive om, og hvilke han lar ligge. De store gjennomgripende temaene – ondskap, nyliberalisme og natur/miljø – dukker alle opp i flere seksjoner, og til tross for hva tittelen og det overfornevnte sitatet får oss til å forvente, skal det en hel del fantasifull tolkningsvirksomhet til dersom frihetsbegrepet skal anta form av noe som likner på en rød tråd.

Imidlertid, mangelen på tematisk og stilistisk koherens er ikke nødvendigvis et problem. I kraft av å være en essay- og artikkelsamling, så kan ikke *Frihetens forvandling* analyseres som et filosofisk verk. For å parafrasere Aristoteles' metodologiske diktum i den *Nikomakiske etikk*: Analysen av et verk stå i samsvar med verkets natur, og *Frihetens forvandling* består ikke, og er ikke ment å bestå av kun ett argument, ett hovedpoeng eller ett sett av premisser. Den kan derfor heller ikke analyseres, eller kritiseres, deretter.

Mer fruktbart, og i tråd med verkets natur, vil det være å tolke utgivelsen performativt: Som en intellektuells forsøk på å spille en rolle som samfunnsdebattant, ved hjelp av den konseptuelle stringens og emosjonelle sensitivitet han har ervervet seg gjennom sitt, om ikke livslange, så allikevel betydningsfulle virke som filosof.

Som sådan viser *Frihetens forvandling* seg først og fremst som iscenesettelsen av filosofen Arne Johan Vetlesen som en arendtsk intellektuell i den norske offentligheten. Arendt anså hovedoppgaven til en offentlig intellektuell å være å forhindre at politikk reduseres til totalitær voldsmakt og administrasjon. Og dette oppnås verken ved å nekte å befatte seg med partikulære politiske spørsmål eller ved eksplisitt å gi uttrykk for, eller støtte til, et partikulært politisk standpunkt. Snarere, den offentlige intellektuelles oppgave består, sa Arendt, i dette og dette alene: å si sannheten.

Den sannheten Vetlesen gjør seg til talsmann for i *Frihetens forvandling*, og som også tilkjenner hans metaetiske posisjon, er ikke en faktisk, men en *moralsk* sannhet. Imidlertid, dersom man i *Frihetens forvandling* forventer å finne et filosofisk koherent forsvar for moralsk realisme *qua* metaetisk posisjon, vil man nok bli skuffet. Den moralske realismen, altså antakelsen om at det finnes objektive moralske fakta uavhengig av, blant annet, kulturell variasjon, ligger snarere som et latent bakteppe for Vetlesens

ulike synspunkter og argumenter. Konfrontert med en samfunnsdebatt og et intellektuelt klima som synes å redusere politikk til spørsmål om teknikk og administrasjon, så fremstår Vetlesen som en som insisterer på at disse spørsmålene også har en moralsk dimensjon, en uavhengig moralitet som *ikke* kan reduseres til tekniske spørsmål om hva som for eksempel bibringer mest lykke (utilitarisme), men som nettopp *motstår* denne reduksjonen.

Å insistere på en saks moralske aspekter oppfattes gjerne som moralisme. Og moralisme er tilsynelatende kun gangbar politisk mynt i dagens Norge i den grad «de andre» (dvs. de muslimske og somaliske minoritetene på Grønland (jf. Hadia Tajiks «bygdedyr»), geriljagrupper i Afghanistan (jf. oberstløytnant Solbergs «usle kryp»), det kongolesiske rettssystemet, etc.) er objekt for den moralske (for)dømmelsen. Mangel på oppslutning, og å bli oppfattet som upopulær, er imidlertid ikke noe Vetlesen synes å være nevneverdig bekymret for. Han er da heller ikke, og mener heller ikke, å være politiker. Er det noe han viser i sitt virke som samfunnsdebattant, så er det en tilsynelatende fullstendig fraværende frykt for at det han sier skal vekke mishag og misbilligelse.

I en tid og et samfunn hvor ord som «frihet», «uavhengighet», «selvtilstrekkelighet», «upartiskhet», og «ansvar for egen læring» går sin seiersgang blant politikere og andre samfunnsdebattanter, iker Vetlesen seg kjerringa mot strømmens gevanter og sier «nei, nei, nei». *Nei*, den friheten, uavhengigheten og selvtilstrekkeligheten som omfavnes av høy og lav langs det politiske spektrum i hele den vestlige kulturkrets, er i realiteten en «valgtvang» som fører til mentale lidelser og selvmord (Vetlesen 2009:17–56). *Nei*, den upartiskheten som Thorvald Stoltenberg og hans medsamsvorne smykket seg med da de forsøkte å megle seg ut av folkemordet på Balkan, var i virkeligheten en aksept og en oppfordring til gjerningsmennene om å fortsette sine genocidale ugjerninger (Vetlesen, 2009: 238–247). *Nei*, du skal ikke tåle så inderlig vel den urett som ikke rammer deg selv, og; *Nei*, med henvisning til ofrene for Holocaust, og spesielt Primo Levi, du skal ikke engang tåle så inderlig vel den urett som faktisk har rammet deg selv, men insistere på det gale du har blitt utsatt for. Vetlesen reagerer gjennomgående negativt på nærmest samtlige aspekter ved den samfunnsmessige og politiske utvikling som har funnet sted de siste tiårene, og når han griper fatt i konkrete saker, så er det for å rope, tilsynelatende uten unntak, «stopp en halv!»

Mindre upopulær blir Vetlesen antakeligvis ikke av å aktivt omfavne det gammelmannsaktige mantraet «alt var bedre før», uten å være villig til å gi en positiv redegjø-

relse av hva dette «før» skulle bestå i. Å legge den Arendt-inspirerte innsikten, om at menneskets tilværelse er *avgrenset* til grunn – at ikke alt er mulig, enn si valgbart, til tross for hva Adidas-reklamene skulle forsøke å overbevise oss om («Impossible is nothing») – for så å hevde at disse grensene, menneskenes grunnvilkår, består av det mildt sagt dystre pentagrammet *avhengighet, sårbarhet, dødelighet, relasjonenes skjørhet* og *eksistensiell ensomhet*, kan heller ikke anklages for populisme. Og venner får man heller ikke av å angripe og ironisere over de som politisk sett står en nærmest. Den norske venstresiden, som han hevder å henvende seg til, omtaler han sarkastisk som «progressiv» og innledningsvis som «merkelig tafatt og påfallende idéfattig» (Vetlesen 2009:13).

Men hva blir da konklusjonen? Viser Vetlesen i *Frihetens forvandling* seg kun som en halvgammel og pessimistisk grinebiter som er i stand til å argumentere elokvent for, om ikke at alt nødvendigvis var bedre før, så at det i hvert fall ikke er spesielt bra nå? Både ja og nei. Ja, Vetlesen fremstår som en konsistent *naysayer*, som en som har gjort det til sin samfunnsmessige oppgave å peke på de problematiske aspektene ved en tid og et samfunn hvor flesteparten sier «videre!» og «ja, ja, ja». Han presenterer heller

ikke et positivt politisk alternativ til den nyliberalistiske ideologien han mener er ansvarlig for mye av dagens mest grunnleggende samfunnsproblemer. Han sier ikke engang noe om hvordan denne utviklingen eventuelt kan bremses eller reverseres.

Men *Frihetens forvandling* kan ikke, som sagt, kritiseres for dens mangel på et politisk alternativ. Nei, den må grunnleggende tolkes som en intellektuells forsøk på å minne den politiske offentligheten på aspekter ved den samfunnsmessige utvikling som synes å gå tapt i politikerne evige jakt på flertallets oppslutning. Et demokratisk regime vil nødvendigvis stryke flertallet med hårene, og derfor underkommunisere de problematiske aspektene ved flertallets oppfatninger og adferd. Men nettopp derfor er det så viktig å ha offentlige intellektuelle, som Vetlesen, som våger å kaste seg ut i offentligheten og rette skytset, og kritikken, mot flertallet. *Frihetens forvandling* kunne med hell vært lettere tilgjengelig, og det er tvilsomt at den vil bli lest av mange utenfor universitetets vegger, men den representerer et godt, og viktig forsøk på å gjøre filosofien politisk relevant.